

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.6.20>**Ольга Перунова,**

аспірант кафедри юридичної психології

Національної академії внутрішніх справ,

начальник відділу з питань дотримання гендерної рівності

Управління моніторингу дотримання прав людини Міністерства внутрішніх справ України

АНАЛІЗ ПРОЯВІВ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Актуальність статті полягає в тому, що за останні роки показники світових організацій на основі щорічних звітів Всесвітньої організації охорони здоров'я свідчать про те, що питання гендерної рівності набрало проблемного соціального та психологічного характеру. Незважаючи на досягнення й очевидні позитивні результати просування гендерної рівності в сучасному українському суспільстві, проблема гендерно зумовленого насильства в силових структурах залишається актуальною і суспільно важливою. Сучасне правове регулювання й соціальна практика, що стосується заходів запобігання вказаному явищу, ґрунтується на юридичних та етичних нормах, що, по суті, установлюють систему соціальних цінностей і регулюють поведінку та відповідальність людини в усіх сферах суспільного життя. Для ефективності дослідження юридико-психологічних засад гендерно зумовленого насильства в Національній поліції України автором проведено експериментальне дослідження шляхом анонімного опитування. У ході анкетування виявлено основні соціальні фактори, що негативно впливають на поширеність гендерно зумовленого насильства в структурі правоохоронних органів. Визначено підстави деформованої поведінки особи-поліцейського. Значну увагу приділено сексуальним домаганням на робочому місці. Проаналізовано ставлення працівників до вказаного явища. Визначено основні й найбільш поширені прояви сексуальних домагань на робочому місці. З'ясовано, що небажані коментарі, хтиві погляди або надмірна увага, незважаючи на те що вони не мають кваліфікуючих ознак кримінального правопорушення, можуть призвести до того, що жертви починають відчувати прояви дискримінації щодо себе. Небажана поведінка у вигляді коментарів, жестів може вважатися незначною або тривіальною, ураховуючи інші типи сексуального насильства, проте вона призводить до суттєвих негативних наслідків. Якщо будь-яка поведінка базується на гендерній дискримінації, вона може слугувати для зміцнення або створення гендерних стереотипів. Зроблено висновок, що деякі прояви сексуальних домагань на робочому місці не передбачені, як злочинна за своїм характером поведінка, проте вони можуть мати значний негативний психологічний вплив.

Ключові слова: психологічний вплив, сексуальне домагання, гендерно зумовлене насильство, працівники правоохоронних органів.

Постановка проблеми. За останні роки показники світових організацій на основі щорічних звітів Всесвітньої організації охорони здоров'я свідчать про те, що питання гендерної рівності набрало проблемного соціального та психологічного характеру.

Незважаючи на досягнення й очевидні позитивні результати просування гендерної рівності в сучасному українському суспільстві, проблема гендерно зумовленого насильства в силових структурах залишається актуальною і суспільно важливою. Сучасне правове регулювання й соціальна практика, що стосується заходів запобігання вказаному явищу, ґрунтується на юридичних та етичних нормах, що, по суті, установлюють систему соціальних цінностей і регулюють

поведінку та відповідальність людини в усіх сферах суспільного життя.

Мета статті – визначити підстави деформованої поведінки особи-поліцейського; проаналізувати ставлення працівників до вказаного явища; визначити основні й найбільш поширені прояви сексуальних домагань на робочому місці.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, указаний вид насильства детермінується комплексом психологічних причин та умов, а також чинників соціального, культурного, економічного й деструктивного міжособистісного характеру. У зв'язку з цим у проведеному дослідженні гендерно зумовленого насильства виникла необхідність

здійснення комплексного вивчення основних проявів і психологічних особливостей відповідної поведінки, що включає вивчення як особистого ставлення особи до таких явищ, як сексуальне домагання, так і впливу інших соціальних явищ, а також характеру їх взаємин у вказаній сфері.

У юридичній літературі неодноразово наголошувалося, що статистики про жінок у гендерних дослідженнях недостатньо. Глибоке вивчення гендерних особливостей будь-якого явища вимагає порівняння ситуації для жінок і для чоловіків, навіть якщо тема дослідження стосується конкретно або лише жінок, або лише чоловіків. Разом із тим варто пам'ятати, що жінки і чоловіки є групами, між якими існує низка різних ознак, таких як вік, соціальне становище, освіта, сімейний стан, сексуальна орієнтація й гендерна ідентичність, місце проживання, релігійна належність, стан здоров'я тощо [1, с. 19].

Не можна не зазначити, що тенденція випадків насильства в поліції значно зменшилася за останні роки. Якщо в період з 2004 по 2009 роки кількість потерпілих сягала 1319 500, то у 2011 році їх кількість знизилася до 980200 осіб, у 2017 році – 641326, а у 2020 році – 698926. Значна кількість потерпілих визначила, що розповсюдженими випадками в поліції було проявлення психічного насильства, яке зазвичай супроводжувалося фізичним, але наслідки якого проявлялися в значно важчій формі. Потерпілі від дій поліції у 2020 році, за результатами опитування, їх кількість становить 50,8% осіб, які зазнавали погроз, залякувань, 25,4% піддавалися шантажуванню, а 42,4% зазнавали від працівників поліції образ, принизливого ставлення. Необхідно звернути увагу, що найрозповсюдженішими видами насильства в поліції, які визначили самі ж поліцейські, є заподіяння побоїв, тілесних ушкоджень – 12,6%, на другому місці – тривале тримання в непристосованих для цього місцях – 7,7%, на третьому місці – залякування, погрози, зокрема стосовно близьких людей – 7,2%, образи, ставлення, що принижує людську гідність, – 7,2%. Уважаємо за необхідне звернути особливу увагу на результати зазначеного опитування щодо гендерного насильства. Так, під час проведення опитування серед 1616 жінок-поліцейських виявлено 318 випадків, коли вони зазнавали від своїх колег гендерно зумовленого насильства. У більшості випадків 123 гендерне насильство проявлялося у вигляді образ, жартів, на підкреслення меншовартості жінок, у 70 випадках – обмеження в професійному рості жінок-поліцейських, 58 – неприємні фрази із сексуальним підтекстом, 24 – настирливі залицяння, хватання,

поглажування, у 15 випадках – погрози та шантаж, 12 – незаконне звільнення жінок із поліції, побиття, придушення, 5 – підглядання, примус роздягтися, спроба зґвалтування, 3 – роздягання, демонстрація геніталій, 3 – побиття, придушення, 1 – спроба зґвалтування [2, с. 28, 37].

Досліджуючи психологічні чинники гендеру, Л.В. Малес зазначає, що процес здійснення психологами дослідження та намагання отримати об'єктивні результати ускладнюється тим, що певні упередження щодо тієї чи іншої статі можуть міститися безпосередньо вже на етапі здійснення дослідження й під час формулювання проблематики. На думку вченого, стать особи, яка здійснює дослідження, також може впливати на отриманні показники вже на етапі збору й обробки інформації [3, с. 117].

Ю.В. Івченко зазначає, що «здійснення гендерних досліджень дозволяє подолати абстрактне розуміння людини – як позастатевої істоти – у головних виявах її суспільного життя та сформувані толерантне ставлення до світу як чоловічого, так і жіночого» [4, с. 53].

Дійсно, дослідження гендерного обумовленого насильства є складним завданням. Потерпілі й навіть насильники іноді можуть не сприймати мотиви вчинення насилля як такі дії, в основі яких кореняться соціальні та психологічні чинники, що можуть сприяти виникненню й відтворенню гендерної нерівності та гендерного насильства в багатьох вимірах. Ураховуючи зазначене, питання, запропоновані в анкеті, щодо гендерно зумовленого насильства дадуть змогу сформувані точні висновки в досліджуваній сфері.

На питання, чи відомо респондентам поняття «гендерно зумовлене насильство», більшість відповіла, що добре обізнані – 52,2%, інша частина зазначила, що має певне розуміння цього явища, проте не може достатньо чітко пояснити та виокремити ключові характеристики – 44,3%, уперше почули про існування такого поняття – 3,6% (рис. 1).

Високий відсоток осіб, які мають, але не можуть пояснити суть явища «гендерно зумовлене насильство», на нашу думку, пояснюється тим, що в Україні низька поінформованість населення. До працівників силових структур, як і до всіх інших осіб, недостатньо надходить інформація щодо роз'яснення ризиків і наслідків виникнення вказаного виду насильства.

На питання, чи є гендерно зумовлене насильство суспільною проблемою, 50,5% відповіли, що їх турбує масштаб цієї проблеми, 30,2% визначили, що вона їх не обходить, 19,6% зазначили, що не володіє інформацією, тому не вважає це проблемою, – 30% (рис. 2).

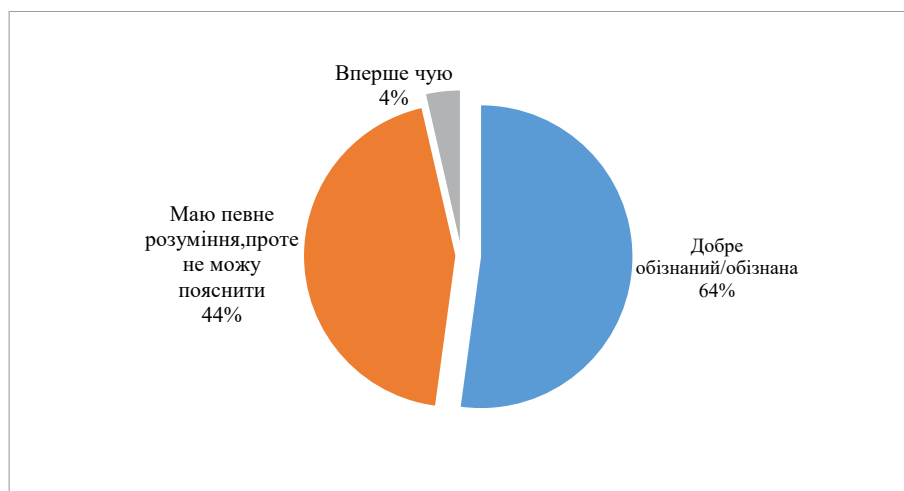

Рис. 1. Поняття «гендерно зумовлене насильство»

Джерело: розроблено автором

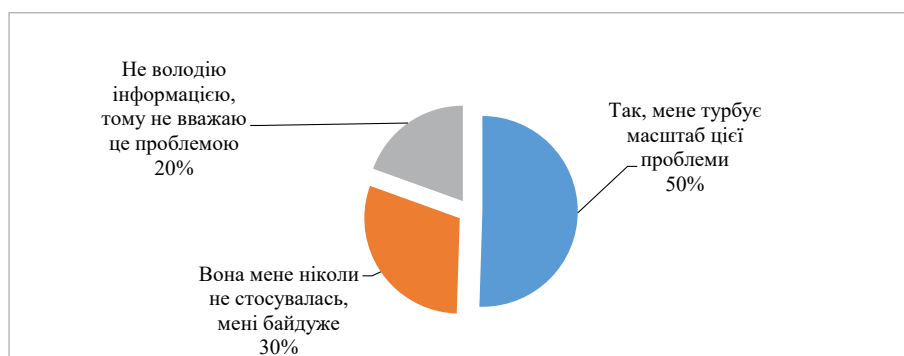

Рис. 2. Чи є гендерно зумовлене насильство соціальною проблемою?

Джерело: розроблено автором

Невтішними показниками стали результати відповіді респондентів щодо того, чи є проблема сексуальних домагань на робочому місці, на думку учасників опитування, актуальна: неактуальна – 69%, актуальна лише для деяких підрозділів – 19%, те, що має високу актуальність у зв'язку з неодинокістю випадків, відповіли 12%. Окрім того, респонденти відповідали, що проблема сексуальних домагань є актуальною, проте про неї не прийнято говорити. Таким чином, кожен четвертий вважає, що вирішення проблеми сексуальних домагань є важливою в роботі поліцейських (рис. 3).

На нашу думку, зазначені показники відповідей респондентів щодо проблеми сексуальних домагань пов'язані також із рівнем обізнаності щодо змісту зазначеної проблеми. З огляду на те що пропорційна більшість респондентів відповіла, що має лише певне уявлення, проте не може пояснити зазначене явище, це свідчить про низький рівень обізна-

ності працівників правоохоронних органів і можливість їх деформованого сприйняття таких явищ, як домагання та насильство.

Зазначені показники пояснюються ставленням осіб до гендерної проблематики в результаті впливу пострадянського простору, а також відсутністю спеціального закону, щоб регламентував гендерно зумовлене насильство як протиправну поведінку.

Т.В. Халвін зазначає про важливість поінформованості населення щодо ведення гендерної статистики, суть якої полягає в тому, що вона об'єктивно демонструє проблемні зони, які потребують негайного та оперативного втручання з боку держави й громадськості [5, с. 116].

Разом із тим неодноразово виокремлюють низку суттєвих перешкод, що заважають ефективному становленню гендерної рівності. Так, наприклад, залишалася думка в суспільстві про краще сприйняття громадськістю чоловіків-лідерів у політиці та гро-

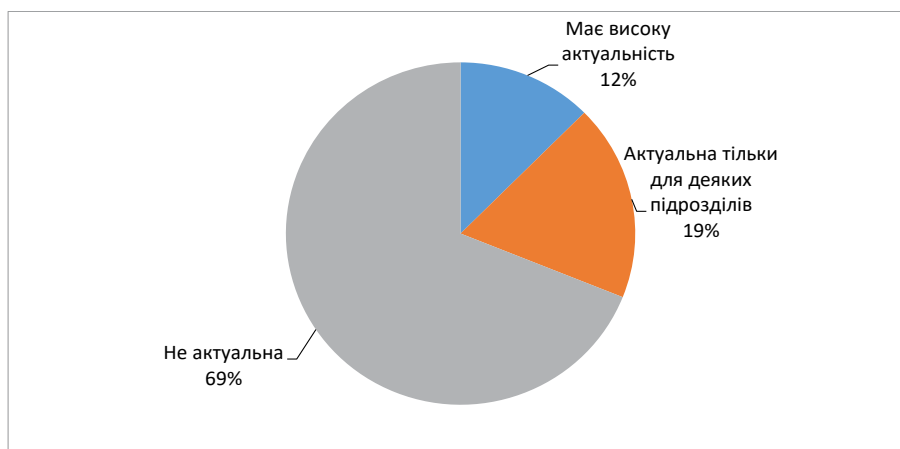

Рис. 3. Чи є проблема сексуальних домагань на робочому місці?

Джерело: розроблено автором

мадському житті. Не завжди позитивно громадськість реагує на посилену політичну участь жінок і пов'язану з нею діяльність. Водночас серйозною проблемою залишається відсутність зацікавленості суспільства щодо важливості гендерних питань [6].

Гендерне насильство включає широкий спектр форм поведінки особи. Деякі з таких форм поведінки не кваліфікуються в кримінальному законодавстві як злочинні або протиправні. Окрім явно виражених актів насильства, гендерно зумовлене насильство включає в себе поведінку, яка може бути більш лояльною, але при цьому може викликати в жертви відчуття небезпеки, дискомфорту, страху через те, що вони стали жертвами через свою стать.

Так, небажані коментарі, хтиві погляди або надмірна увага, незважаючи на те що вони не мають кваліфікуючих ознак кримінального правопорушення, можуть призвести до того, що жертви починають відчувати прояви дискримінації щодо себе. Небажана поведінка у вигляді коментарів, жестів може вважатися незначною або тривіальною, ураховуючи інші типи сексуального насильства, проте вона призводить до суттєвих негативних наслідків. Якщо будь-яка поведінка базується на гендерній дискримінації, вона може слугувати для зміцнення або створення гендерних стереотипів.

Поширеність сексуальних домагань на робочому місці була найвищою серед опитаних, які заявили, що вони працювали в середовищі, де домінував кривдник, тобто в переважній кількості випадків це був безпосередній керівник, 95 осіб зазначили, що такою особою був/була колега, у 25 випадках проявляли дії з ознаками сексуальних домагань особи, які хоч і не працювали в структурі, проте мали

вплив на прийняття рішень, що стосувалися потерпілих, у 12 випадках неправомірні дії вчиняли викладач(ка) або підлеглі (рис. 4).

Варто звернути увагу на те, що однією з причин неповідомлення жертвами щодо факту вчинення гендерно зумовленого насильства є непоінформованість і відсутність розуміння зазначеного явища, як ми вже зазначали, оскільки 44% зазначили, що мають певне розуміння про зазначене поняття, лише 52,2% добре обізнані.

У результаті замовчування випадків гендерно зумовленого насильства залишається практично неможливим ужиття будь-яких заходів щодо запобігання йому та притягнення винних осіб до відповідальності.

Висновки

Зібрані нами дані про гендерно зумовлене насильство, сексуальне домагання на робочому місці, психологічні наслідки для жертв заповнюють важливий пробіл у вже наявних дослідженнях. Незважаючи на те що прояви сексуальних домагань на робочому місці не визначені як злочинні за своїм характером, воно можуть мати значний негативний психологічний вплив.

Проведене дослідження й аналіз емпіричних даних інших учених свідчать, що гендерно зумовлене насильство зумовлюється комплексним впливом безлічі факторів правового, соціально-психологічного соціально-економічного, соціокультурного характеру.

Результати дослідження переконливо демонструють, що гендерно зумовлене насильство – серйозна проблема не лише для працівників поліції, а й для суспільства загалом. Виходячи з проведеного дослідження, можна зробити висновки, що гендерно зумовлене насильство проявляється

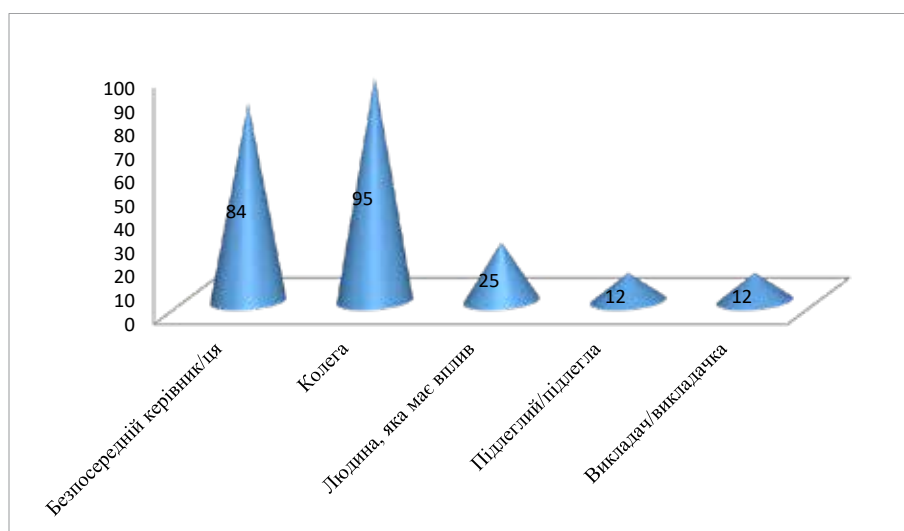

Рис. 4. Поширеність сексуальних домагань на робочому місці

Джерело: розроблено автором

в періодичних негативних діях, спрямованих на працівника протилежної статі, і потребує криміналізації в чинному законодавстві.

Список використаних джерел:

1. Марценюк Т. Інтеграція гендерної складової в аналітичні матеріали. Київ : МФ «Відродження», 2019. 28 с.
2. Кобзін Д., Черноусов А., Щербань С. Національний моніторинг незаконного насильства в поліції в 2020 році. Харків : Харківський інститут соціальних досліджень (ХІСД), 2020. 64 с.

3. Основи теорії гендеру : навчальний посібник. Київ : К.І.С., 2004. С. 536.

4. Івченко Ю.В. Гендерна рівність в Україні (національні особливості). *Філософські та методологічні проблеми права*. 2013. № 1-2. С. 52–59.

5. Хавлін Т.В. Гендерна політика в рамках Європейського Союзу та український вибір. *Український соціум*. 2008. № 2 (25). С. 117.

6. Стан та актуальні проблеми гендерної рівності в публічному управлінні. URL: <https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/ec5960860bd3d0a27e75a555c455e74b.pdf>.

Olha Perunova. Analysis of manifestations of gender-based violence in the National Police of Ukraine

The relevance of the article is that in recent years the indicators of world organizations on the basis of annual reports of the World Health Organization show that the issue of gender equality has become problematic social and psychological nature. Despite the achievements and obvious positive results of the promotion of gender equality in modern Ukrainian society, the problem of gender-based violence in law enforcement agencies remains relevant and socially important. Modern legal regulation and social practice concerning measures to prevent this phenomenon is based on legal and ethical norms, which, in essence, establish a system of social values and regulate human behavior and responsibility in all spheres of public life. For the effectiveness of the study of legal and psychological principles of gender-based violence in the National Police of Ukraine, the author was conducted by an experimental study by anonymous survey. In the course of the questionnaire, the main social factors that negatively affect the prevalence of gender-conditioned violence in the structure of law enforcement agencies are revealed. The foundations of deformed behavior of a person-police officer are determined. Considerable attention is paid to sexual harassment in the workplace. The attitude of employees up to the specified phenomenon is analyzed. The main and most common manifestations of sexual harassment in the workplace are determined. It has been found that unwanted comments, lustful views or excessive attention, even though they do not have the characteristics of a criminal offense, can lead to victims of discrimination against themselves. Unwanted behavior in the form of comments, gestures can be considered insignificant or trivial, given other types of sexual violence, however, it leads to significant negative consequences. If any behavior is based on gender discrimination, it can serve to reinforce or create gender stereotypes. It is concluded that some manifestations of sexual violence in the workplace are not foreseen as criminal in nature behavior, but they can have a significant negative psychological impact.

Key words: psychological influence, sexual harassment, gender-based violence, law enforcement officers.